

Arany-Nagy Zsuzsanna

A KÖNYVTÁR ÉS AZ INFORMÁCIÓKERESÉS ÁLTAL KIVÁLTOTT SZORONGÁS: MIT TEHET AZ ISKOLAI KÖNYVTÁR?

Absztrakt

A 21. század társadalma a digitális átmenet tanújaként vonul be a történelembe. A változás eredményeként az információk – a hagyományos, nyomtatott megjelenés mellett – digitális formában, online térben válnak bárki számára elérhetővé.

Kutatásomban arra a kérdésre keresem a választ, miért mellőzi a 10-20 éves (5-13. évfolyamon tanuló) korosztály a könyvtárak használatát. Jelen tanulmány egy nagyobb projekt része. A témában végzett felmérés eredményeinek kiértékelése jelenleg is tart, ám a szakirodalom áttekintése alapján célom bemutatni a jelenséget, felhívva a figyelmet a könyvtár- és információkeresés által kiváltott szorongásra. A szorongás leküzdésére tett kísérletek hatékonyan járulnak hozzá a könyvtárak népszerűségének növekedéséhez is. Tanulmányomban célom bemutatni, az iskolai könyvtárak szerepét a könyvtár- és információkeresés által kiváltott szorongás leküzdésének érdekében.

A téma ugyan nem újszerű, de aktualitását mi sem bizonyítja jobban annál, mint hogy az 1980-as évek óta folyamatosan jelennek meg újabb és újabb irodalmak a témában.

A kutatás – az eredmények elemzésének – jelenlegi fázisában a könyvtár által kiváltott szorongás egyértelmű jelenlétét nem jelenthetjük ki. Az adatok további elemzése, a korrelációvizsgálatok és az így kapott eredmények vélhetőleg igazolják az általam felállított hipotézist.

Kulcsszavak: iskolai könyvtár; szorongás; információkeresés

Bevezetés

A 21. század társadalma a digitális átmenet tanújaként vonul be a történelembe. A változás eredményeként az információk – a hagyományos, nyomtatott megjelenés mellett – digitális formában, online térben válnak bárki számára elérhetővé. A környezet, amely hozzáférést biztosít, összetettebb bármely eddigi, információszolgáltatás céljából használt megoldásnál. Az információhordozók típusai megváltoztak, a kommunikáció csatornái átalakultak. A személyi számítógépek, egyéb mobil eszközök, a hálózatosodás és az internet elterjedésének következtében a nyomtatott források kizárólagossága megszűnt, megkezdődött az információk homogenizálódása.

A digitális világban az elérhető információk mennyisége ugrásszerű növekedésnek indult, amely köszönhető többek közt a gyorsabb publikálás lehetőségének, valamint az információk szerzőségi és fogyasztói szerepösszemosódásának köszönhető.

Ennek következtében napjainkban nem ritka a rendelkezésre álló túlzott mennyiségű információ okozta betegségek feltűnése. A 21. századi információs betegségek – könyvtári szorongás, információs szorongás, információs túlterheltség – a félelem, a

szorongás egy fajtáját jelölik, amelyet eddig elsősorban felsőoktatásban tanuló hallgatóknál mértek és mutattak ki. A könyvtárhasználattól való félelem, az információtól való szorongás gyakran olyan erős, hogy a hallgatók tanulásban nyújtott teljesítményét is negatívan befolyásolja (Mellon, 1986).

Az információs túlterheltség, a rendelkezésre álló túlzott információ okozta szorongás érzése nem újkeletű, sokkal inkább örökérvényű dolog. A könyvnyomtatás megjelenése és elterjedése óta beszélhetünk róla, az olvasó emberben ugyanis ekkor merült fel először a gondolat, hogy sokkal több információ áll rendelkezésre a világban, mint amennyit egy átlagos fogyasztó élete során fel tud dolgozni.

Kutatásomban, amelynek témája a könyvtár által kiváltott szorongás, kiemelt szerepet szentelek az iskolai könyvtáraknak. A téma kidolgozását inspirálta többek közt az, hogy gyakorló iskolai könyvtárosként tapasztalataim szerint a 11-17 éves korosztályt a legnehezebb a könyvtárhasználat kapcsán megszólítani.

Tanulmányomban célom a rendelkezésre álló szakirodalom teljességre törekvő vizsgálatával, illetve egy általam lebonyolított empirikus kutatás segítségével rávilágítani és megoldási javaslattal szolgálni az információs- és könyvtári szorongás problémájára. Gyakorló iskolai könyvtárosként a köznevelési intézmények könyvtárainak feladatkörére és a probléma megoldásában való szerepvállalására helyezem a hangsúlyt, az információkeresés folyamatát, a könyvtárhasználatot és az információs társadalom által elvárt kompetenciák tanítását ugyanis kisgyermekkorban érdemes elkezdni.

Információs betegségek

Az információs betegségeknek többféle értelmezési módját ismerjük. A Flo Conway és Jim Siegelman (2005) által írt Snapping: America's Epidemic of Sudden Personality Change c. műben a szerzőpáros egy egész fejezetet szentel a probléma definiálására. Legegyszerűbben talán úgy fogalmazhatnánk meg, hogy az információs betegségek az ember mindennapi információ-feldolgozási és tapasztalatszerzési képességeinek váltakozása, amely függ attól, az adott pillanatban, az adott napon milyen ingerek érték az egyént (Conway & Siegelman, 2005).

Az információs betegségek vizsgálata során figyelembe kell vennünk, hogy a 21. században tapasztalható problémák valóságok, de korántsem újkeletűek és nem tudhatók be csak és kizárólag a szélessávú internet megjelenésének és elterjedésének.

Az információval kapcsolatos betegségeket alapvetően két kiváltó ok köré csoportosíthatjuk:

1. az információ mennyiségéhez kapcsolódó problémákra és
2. az információ minőségéhez kapcsolódó problémákra (Koltay, 2009).

Az információ minőségére és mennyiségére vonatkozó kritériumok és az azokból származó problémák ugyancsak nem újkeletűek. Már a 19. századot megelőzően is problémát jelentett, hogy még egy szűkebben vett területen belül is lehetetlen volt minden leírt és publikált szöveget elolvasni. Ez a 19. században az irodalom általános növekedésének köszönhetően égetőbb problémává vált. Ekkor jelent meg elsőként az információs túlterhelés néven ismert probléma. Az információszolgáltatás központi

problémája továbbra is a megfelelő mennyiségű releváns információ megtalálása maradt, azonban ezt lényegesen megnehezíti a rendelkezésre álló információhalmaz ugrásszerű növekedése.

Az információs túlterhelésnek egyelőre nincs nemzetközileg elfogadott meghatározása, „általában azt a helyzetet értjük alatta, amikor az információ hatékony felhasználását egy-egy egyén számára megnehezíti a rendelkezésre álló, potenciálisan hasznos, releváns információ mennyisége” (Koltay, 2009, p. 3). A problémának már az 1990-es években is nagy jelentőséget tulajdonítottak, de az infokommunikációs eszközök, az internet, a digitális kommunikáció megjelenésének köszönhetően napjainkban fokozottan érezhetővé válik hatása.

Az információs szorongás

Az előzőekben már szó volt arról, hogy az információs betegségek jelenléte a 21. században vitathatatlan, ám korántsem újkeletű dolog. Az információs szorongás (information anxiety) koncepciója Sir Francis Bacon 1605-re datálható munkájában jelenik meg először, ahol azt írja, a tágas tudásnak sok a hibája, a tudást növelő pedig a szorongást is fokozza (Girard & Allison, 2008).

A problémát Richard Saul Wurman definiálta 1989-ben, valamint felhívta a figyelmet arra, hogy az információs túltelítődés pszichikai tüneteket képes előidézni az emberekben, amelyek nagymértékben megegyeznek a szorongás által kiváltott érzelmekkel (Wurman, 1989).

Wurman szerint a rendelkezésre álló információk mennyisége és az általunk birtokolt tudás fordított arányosságban állnak egymással. Minél több információ áll rendelkezésünkre, annál kevesebbnek tűnik az általunk birtokolt tudás. Ezt egy folyamatosan tárguló „szakadék” képével magyarázta, milyen viszony van az egyének által birtokolt tudás és aközött, amit az egyén úgy gondol, tudnia kellene (Naveed & Anwar, 2020). Az információs szorongás kiváltó oka lehet, hogy az egyén úgy érzi, képtelen megtalálni a számára szükséges és releváns adatot a rendelkezésére álló, mérhetetlen mennyiségű információból. Wurman viszont kiemeli, hogy a túl sok rendelkezésre álló információ mellett a túl kevés is szorongást válthat ki, amely ily módon befolyásolja az egyén információkeresésben nyújtott teljesítményét (Naveed & Anwar, 2020). Az általa alkotott, információs szorongás-koncepcióban a szükséges információk megtalálása és megértése mellett helyet kap az információs túltelítődés (túl sok információ), az információk létezéséről való tudás, valamint az információk elérése is mint lehetséges kiváltó ok (Naveed & Anwar, 2020).

Wurman az információs szorongás kifejezés megalkotásával bővítette az 1980-as évektől már ismert könyvtári szorongás (library anxiety) fogalmát. A könyvtári szorongás témakörben az 1970-es években kezdték meg külföldi egyetemek hallgatóinak segítségével a kutatásokat, az elnevezést azonban Constance Mellon, az East Carolina University könyvtártudomány területén kutató professzora alkotta meg és 1986-ban megjelent *Library Anxiety: A Grounded Theory and its Development* c. tanulmányában publikálta (Mellon, 1986).

Koltay Tibor Bawden és Robinson (2009) nyomán készült munkájában írja, hogy „az információtól való szorongás akkor lép fel, ha képtelenek vagyunk a szükséges információt elérni, megérteni vagy felhasználni. Okozója lehet egyaránt az információs túlterhelés vagy az információ elégtelen volta, a helytelenül szervezett, rosszul prezentált információ vagy az információs környezet meg nem értése” (Koltay, 2009, p. 3). Az információkeresés során egyfajta tehetetlenségérzés alakul ki az egyénben, miközben ő a lehető legtöbb információt igyekszik megtalálni, értelmezni és memóriájában elraktározni, amely a kutatási folyamat során egy rendezetlen, átláthatatlan és értelmezhetetlen információhalmaz kialakulásához vezet.

Richard Wurman tevékenységét azonban a köztudat kritikával fogadta, az információs szorongás jelenségét ugyanis lényegesen felnagyítva mutatta be munkájában. Az információs szorongás legyőzésére személyre szabott módszertanokat kínáló, Wurman munkáira hivatkozó cégek marketing- és üzleti célokra használták fel ezt a 21. században fokozottan is jelen levő problémát, pedig a könyvtárak és felsőoktatási intézmények információs műveltség fejlesztését célzó programjai is hasonló hatékonysággal és hozzáértéssel küzdenek ellene. Ilyen program pl. az Association of College and Research Libraries (ACRL) által 2015-ben kiadott Framework for Information Literacy for Higher Education c. dokumentumban említett – információs műveltséggel kapcsolatos – koncepciók teljesülésére kidolgozott program, amely az oktatás és az információs műveltség történetmeséléssel való hatékonyabbá tételét célozza meg (Vossler & Watts, 2017). Felsőoktatási intézmény (The School of New Resources at The College of New Rochelle) és annak könyvtára közti együttműködés eredményeként jött létre a Research and Information Literacy kurzus, amelynek célja, hogy a felnőttoktatásban részt vevő hallgatók számára lehetőséget biztosítson a könyvtárban fellelhető források és szolgáltatások megismerésére és magabiztos használatára (Grandy, 2019).

A könyvtár által kiváltott szorongás – szakirodalmi áttekintés

Könyvtár és információ. Két olyan fogalom, amely az információtörténelem kezdetiben összekapcsolódott és azóta is elválaszthatatlan egymástól. A könyvtár az információs társadalom alapintézménye, az információ pedig annak alapegysége. A tudás hatalom, az információkkal való gazdálkodás, azok megfontolt használata pedig az információs műveltséggel rendelkező ember elengedhetetlen készsége. A napjainkban elérhető információmennyiség hatással van mindennapjainkra, olykor negatív irányban. Az előzőekben az információ által kiváltott – ha úgy tetszik, információs – szorongásról volt szó, tanulmányom további részében azonban foglalkoznunk kell egy másik információs betegséggel, amelynek létezéséről sokan nem tudnak. A fogalom, amelyet a fejezetben tárgyalni fogok a könyvtár által kiváltott szorongás.

A könyvtár által kiváltott szorongás gyakran meggátolja a hallgatókat abban, hogy aktívan és hatékonyan használják a könyvtárakat, valamint komoly befolyással lehet tanulmányi eredményeikre is.

A szorongás az emberi lét természetes hozzátartozója, válaszreakció új vagy váratlan élethelyzetekre. Szorongást élünk át teljesítményhelyzetekben, vizsga előtt vagy egy nyilvános szereplés, illetve más, lelkileg megterhelő események során. Fontos

azonban megjegyezni, sosem az esemény, hanem az azzal kapcsolatos érzelmek váltják ki a szorongást.

A szorongásnak egyaránt lehet pozitív és negatív kimenetele is. Vannak olyan emberek, akiknek a teljesítményére egy feszült helyzet jótékony hatással van, ám gyakoribb, amikor negatív hatásként gátlás alakul ki az egyénben a szorongás következményeként, emiatt a képességei alatt teljesít. Az ember természetes válaszreakciója, hogy a szorongás megszüntetése, elkerülése érdekében szabadulni igyekszik az azt kiváltó helyzettől.

A könyvtári szorongás a szorongásos betegségek egy fajtája, amelyet a tanulók, a hallgatók, a könyvtárhasználók akkor kezdenek el érezni, amikor világossá válik számukra, hogy egy projekt megvalósításához, egy kutatás elvégzéséhez könyvtárat kell használniuk. A könyvtár által kiváltott szorongás gyengítő erővel hat a tanulók teljesítményére, meggátolja őket abban, hogy hatékonyan végezzék el a projekt megvalósításához kapcsolódó feladatokat.

A könyvtári szorongást számos jelenség okozhatja, ilyen pl. a könyvtár környezetével, személyzetével, a szolgáltatásaival, állományával, szabályaival kapcsolatos – általában negatív – érzelmek, de kiválthatja aktuálisan a könyvtárban jelen levő könyvtárhasználók köre is.

A könyvtárak által okozott szorongástól szenvedő hallgatókra jellemző, hogy nem tudják hol és hogyan kezdjék el a könyvtárban való kutatást, mi legyen az előrehaladásuk lépéseinek sorrendje és tanácstalanok a könyvtárban fellelhető információhordozók elrendezésével kapcsolatban. A tanulók által a könyvtárhasználat kapcsán tapasztalt félelem vagy szorongás szignifikánsan meghatározza a későbbiekben elsajátított tudás mértékét, a kettő ugyanis egymáshoz viszonyítva fordítottan arányos – minél nagyobb a félelem vagy szorongás, annál kisebb mértékű tudást szerez a tanuló.

Mivel a könyvtári szorongás lényegesen ronthatja a tanulók teljesítményét, így komolyan vizsgálandó jelenségként kell rá tekintenünk.

A könyvtár által kiváltott szorongás (library anxiety) jelenségét már korábban felfedezték, a könyvtár- és információtudomány területén Constance Mellon 1986-ban megjelent tanulmányában használta először a fogalmát (Chutia & Sarmah, 2019).

A könyvtári szorongás tüneteit a kísérletében részt vevő hallgatók könyvtárhasználat közben fedezték fel és a matematikai szorongás (math anxiety) során tapasztalt tünetekhez hasonlították. Mellon (1986) tanulmányában 6000 egyetemi hallgató kutatási naplóját vizsgálta meg. Vizsgálata során azt kérte a hallgatóktól, hogy kutatásuk folyamata mellett érzelmeiket, érzéseiket is dokumentálják. A naplók vizsgálata során arra a következtetésre jutott, hogy az általa megkérdezett 6000 hallgató közül, kurzusonként változó mértékben ugyan, de 75-85% között mozgott a könyvtári szorongást vagy könyvtártól való félelmet tapasztaló hallgatók aránya.

Naplóikban a hallgatók a könyvtár által kiváltott szorongást gyakran a „zavartság”, az „elveszettség” és a „tehetetlenség” érzésével párosították. Ezek okozójaként leggyakrabban a könyvtár impozáns méretét, az elrendezésének ismeretlenségét, valamint saját – kutatás lépéseivel kapcsolatos – bizonytalanságukat jelölték meg.

Mellon tanulmányában a könyvtári szorongás három megvalósulását írta le:

1. A hallgatók társaiknál sokkal kevésbé érzik magukat kompetensnek a könyvtárhasználatban.
2. A hallgatók szégyellik magukat csekély mértékű könyvtárhasználati ismereteik miatt.
3. A hallgatók előszeretettel kerülnek a könyvtárosoknak címzett kérdésfeltevést annak érdekében, hogy ne derüljön ki kompetenciájuk csekély mértéke.

Kutatásában arra a következtetésre jutott, hogy a szorongás megakadályozta a hallgatókat a könyvtár hatékony használatában. Érdekes megfigyelés volt, hogy azok a hallgatók, akik szorongtak, megpróbálták a könyvtárban töltött időt csökkenteni, több pénzt áldozva inkább a számukra szükséges dokumentumok másolására. A szorongást érző hallgatók magas százaléka érzi szégyenletesnek, ha kérdeznie kell a könyvtárosától, mivel ezzel – szerintük – saját keresési készségeiket mutatják alacsony szintűnek. A hallgatók egy része úgy gondolja, nem kellene zavarnia a könyvtárosokat, akik folyton elfoglaltnak tűnnek.

Semmi nem bizonyítja jobban a könyvtári szorongás létezését, fontosságát, mint az, hogy Constance Mellon 1986-ban megjelent tanulmánya után számos neves kutató, úgy mint Jiao, Onwuegbuzie vagy Van Scoyoc kezdett foglalkozni a témával, amely a könyvtár- és információtudomány területén napjainkban is forró téma (Jiao & Onwuegbuzie, 2003; Jiao, Collins, & Onwuegbuzie, 2008; Jiao, Onwuegbuzie, & Bostick, 2004; Van Scoyoc, 2003). Carol C. Kuhlthau (1988; 1991) tanulmányaiban alátámasztja Mellon a könyvtár által kiváltott szorongás létezésére vonatkozó állításait, ugyanis Kuhlthau is tapasztalta saját diákjainál a kutatási projekt kezdetén fellépő félelmet.

Tanulmányában olyan végzős középiskolások könyvtárhasználati és információkeresési szokásait vizsgálta, akik hamarosan a felsőoktatásba lépnek. Mellon elméletét felhasználva kifejlesztette saját modelljét, amelyet a középiskolások információkeresési folyamatára specializált. A kísérletben 26 leendő egyetemista vett részt, akiktől kutatási napló vezetését kérte, a kutatás folyamatával kapcsolatos érzéseikkel, gondolataikkal szóló jegyzetekkel ellátva. A naplók vizsgálata alapján Kuhlthau kifejlesztette az információkeresés hatlépcsős modelljét. A folyamat első állomása a feladat meghatározása, amelyet a témaválasztás követ. A folyamat harmadik lépcsője az információk felfedezése, majd egy speciális témára való fókuszálás, az után pedig a témában fellelhető információk gyűjtése. Utolsó lépcsőként a kutatás összegzése zárja a folyamatot.

Kuhlthau hatlépcsős modelljének elkészítése során arra a következtetésre jutott, hogy a szorongás érzése a hallgatók körében a kutatás folyamatának kezdetén volt a legmagasabb, az általa vizsgált tanulók ekkor szenvedtek leginkább a magabiztosság hiányától, ekkor érezték leginkább összezavarodottnak magukat. Amikor elérték a második lépcsőfokot – azaz kiválasztották kutatási témájukat – a tanulók a magabiztosságuk növekedését kezdték el érezni. Az információkeresés folyamatának harmadik lépcsőjén a tanulók ismét zavartságot érezték, ekkor kezdték el ugyanis felkeresni a témájukban elérhető forrásokat. Ha elérték a negyedik lépcsőfokot, magabiztosságuk visszatért. A tanulók nagy része a kutatás negyedik lépcsőjét fordulópontként értékelte,

ettől a ponttól ugyanis csak fejlődést éreztek és könnyedén elérték az utolsó, összegzés-lépcsőt. Kuhlthau arra a következtetésre jutott, hogy a szorongás növekedése akkor következik be, amikor a tanulók olyan forrásokat, technológiákat kezdenek használni a kutatás folyamatában, amelyek ismeretlenek számukra.

Mellon tanulmánya indította el Sharon L. Bostick kutatásait, aki 1992-ben a könyvtár által kiváltott szorongás mérésére megalkotta a Library Anxiety Scale (Bostick, 1992) (a továbbiakban LAS) néven köztudatba került skáláját, amelynek segítségével a diplomaszerezés előtt álló egyetemi hallgatók szorongásszintjét mérte. Vizsgálata során arra a következtetésre jutott, hogy a könyvtártól való szorongás kiváltója több esetben az egyetemi könyvtár munkatársaitól való félelem. A könyvtári szorongást kifejező öt változós modelljének egyik eleme a könyvtár munkatársaival kapcsolatos – elsősorban negatív – érzelmek vizsgálata.

A skála jellegzetessége, hogy ez volt az első kvantitatív mérési lehetőség a könyvtár által kiváltott szorongás mértékének mérésére és osztályozására. A LAS 43 kérdéssel méri a könyvtári szorongást 5 változó mentén.

A Bostick által megfogalmazott első – könyvtári szorongást befolyásoló – változó az ún. személyzettel kapcsolatos korlát, amely a diákok a könyvtár személyzetével való interakcióinak felfogására vonatkozik. Mellon következtetéseiben említi, hogy a hallgatók sok esetben hezitáltak, hogy kapcsolatba lépjenek-e a könyvtárossal. Bostick – Mellonhoz hasonlóan – arra a következtetésre jutott, ezt azért tették, mert a könyvtárosok a legtöbb esetben túl elfoglaltnak tűntek ahhoz, hogy a tanuló kérdésével foglalkozzanak.

A második változó, amelyet Bostick megfogalmazott a könyvtárral és a könyvtárhasználókkal, hallgatótársakkal kapcsolatos érzelmi korlátok megnyilvánulása. Szorongást válthat ki a hallgatókból, ha nem biztosak könyvtárhasználati ismereteikben és esélyt látnak arra, hogy ismereteik hiánya hallgatótársaik számára is világossá váljon.

A könyvtári szorongás harmadik dimenziójának megnyilvánulása, hogy a hallgatók sok esetben érzik magukat kényelmetlenül a könyvtárban, mert úgy gondolják, nem szívesen látott személyek ott.

A negyedik, Bostick által megfogalmazott változó a hallgatók könyvtárhasználati ismereteivel kapcsolatos befolyásoló tényezők köre. A hallgatók könyvtárral kapcsolatos idegen viselkedése sok esetben tudáshiánnyal magyarázható, amely megnyilvánulhat a könyvtárhasználat, a könyvtár elrendezése, az állomány rendszerezése, a számára szükséges anyagok terén. Hasonlóan szorongást válthat ki a szakkifejezések ismeretének és használatának hiánya is, valamint az, hogy az ismeretek hiánya – a kérdésfeltevéskor – mások számára is világossá válik.

Az ötödik változó a könyvtárban fellelhető gépek használatával kapcsolatos szorongás (pl. fénymásoló, automata kölcsönzőberendezés, számítógép stb.) megnyilvánulása.

A témában jelentős kutató Qun Jiao és Anthony Onwuegbuzie, akik – együtt és külön-külön is, társulva más, a témában jártas kutatókkal – számos publikációt készítettek a könyvtár és az információkeresés által kiváltott szorongással kapcsolatban. Vizsgálataikban a Bostick által kifejlesztett LAS-t használták, amelyet más mérőeszközökkel

kombináltak annak érdekében, hogy korrelációvizsgálatokat hajtsanak végre a könyvtári szorongás és demográfiai-, és személyes jellemzők, tanulási preferenciák, nyelvtudás, a foglalkoztatottak státusza, könyvtárhasználati tudás, és a hallgatók évfolyama között. Vizsgáltak még olyan tényezőket, mint pl. a perfekcionizmusra vagy a halogatóra való hajlam és a könyvtári szorongás szintjének összefüggései (Jiao, Collins, & Onwuegbuzie, 2008; Onwuegbuzie & Jiao, 2000). Kutatásaik eredményeinek áttekintése tanulmányom egy későbbi pontján lesz releváns.

A Bostick által kifejlesztett LAS továbbfejlesztését hajtotta végre Van Kampen, aki megalkotta a Multidimensional Library Anxiety Scale (Van Kampen, 2004) (MLAS) néven publikált skálát, amelynek segítségével egyetemi diplomát szerzett és doktorandusz hallgatók könyvtárral kapcsolatos szorongásának szintjét vizsgálta 53 kérdés és 6 változó segítségével.

A LAS 5 változójához képest Van Kampen a MLAS használata során 6 változót állapított meg, amelyek befolyásolják a hallgatók által tapasztalt könyvtári szorongást. Az első változó Van Kampen listáján a komfort és magabiztosság a könyvtárhasználatban, amely méri, hogy a hallgatók képesek-e önállóan és kényelmesen használni a könyvtárat.

A második változó, amelyet a szerző megállapított az általános könyvtári szorongás az információkeresési folyamattal kapcsolatban, amelynek segítségével Kuhlthau hatlépcsős modelljét alapul véve az információkeresés és a hallgatók könyvtári szorongás-szintjét méri.

A harmadik változóban kapnak helyet Van Kampen listáján a könyvtár munkatársaival kapcsolatos korlátok, amelynek segítségével a szerző a könyvtári személyzet hallgatók általi észlelését méri. Ez a mérés magába foglalja azt, hogy milyen mértékben érzik a hallgatók a könyvtárosokat megközelíthetőnek vagy viselkedésüket megfélemlítőnek.

Negyedik változóként jelölte meg a könyvtárhasználat ismeretének fontosságát, amely a hallgatók könyvtárhasználat fontosságával kapcsolatos észleléseit méri; megértik-e a könyvtárhasználati ismeretek elsajátításának fontosságát és módszerét akkor is, ha a könyvtárhasználatukhoz diszkomfortérzet párosul.

Bostick listájához hasonlóan Van Kampennél is helyet kap a magabiztosság a könyvtárban fellelhető technológiai eszközök használatával kapcsolatban, mint változó, amely a hallgatók a könyvtárban fellelhető technológiai eszközök használatával kapcsolatos tudását és magabiztosságát méri. A könyvtárban fellelhető technológiai eszközök közé sorolja a könyvtár katalógusát és az online elérhető adatbázisok a használatát, emellett méri a weboldalakon való kutatás képességét.

Utolsó változó a MLAS listán a hallgatók által tapasztalt kényelemérzet, míg a könyvtárban tartózkodnak.

A MLAS kifejlesztésének célja a doktorandusz hallgatók könyvtári szorongásának mérése volt, amely – a LAS-sal ellentétben – a könyvtáron belüli információkeresés aspektusát helyezi a vizsgálat középpontjába.

Van Kampen, kutatásában 278 doktoranduszoktól visszaérkezett kérdőív kiértékelését végezte el, vizsgálata során pedig a fent olvasható hat változó kapcsolatait és korrelációját elemezte. Arra a következtetésre jutott, hogy a doktori iskola hallgatóinak jelentős hányadánál fordul elő a könyvtári stressz, amely elsősorban a kutatás folyamatának kezdetén lép fel, aktív könyvtárhasználat során pedig szignifikáns növekedést mutat. A doktoranduszok körében jellemzően a disszertáció írásának kezdeti szakaszában lép fel a könyvtári szorongás.

Empirikus kutatás a könyvtár által kiváltott szorongásról

Kutatásomban arra a kérdésre kerestem a választ, miért lehetséges az, hogy az 5-13. évfolyamon tanuló, azaz 10-20 éves diákok nem szívesen használják az iskola könyvtárát. Kérdés az ő hozzáállásuk, illetve az, milyen okai lehetnek annak, hogy esetenként kifejezetten ellenzik a könyvtár használatát. A könyvtár által kiváltott szorongást több ízben tanulmányozták már, ám ezek a külföldi felmérések leginkább az egyetemista és a diplomaszerezés előtt álló, a köznevelésből már kilépett tanulókat célozták meg, az általános- és középiskolás korosztály körében tudomásom szerint még nem végeztek ehhez hasonló kutatást.

Jelen tanulmány egy hosszú távú kutatás első eredményeit tartalmazza, melyből a korrelációvizsgálatok és a szorongás jelenlétére vonatkozó következtetések jelenleg hiányoznak.

Módszerek

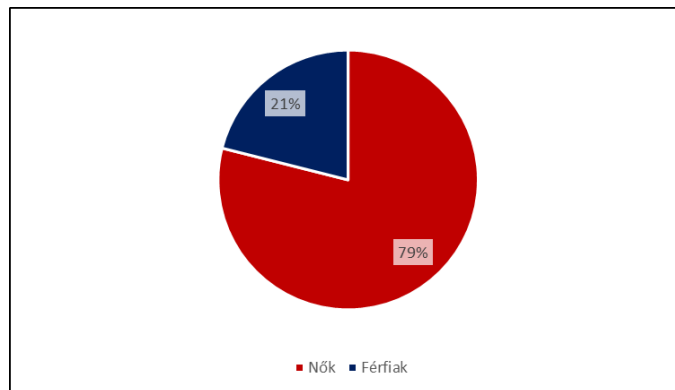
A témában fellelhető szakirodalom részletes tanulmányozása után egy kérdőíves felmérést készítettem, amelyben felső tagozatos és középiskolás tanulók könyvtárakkal – és az iskolai könyvtárral – kapcsolatos attitűdjeit vizsgáltam. A vizsgálatot egy a Google által erre kifejlesztett platformon általam készített online kérdőívvel bonyolítottam le. A kérdőív nagyságrendileg 3 hónapig, 2021. márciustól májusig fogadott válaszokat, az alábbi eredmények az ez időtávban érkezett visszajelzések alapján születtek meg. A vizsgálatra országosan került sor, személyes és elektronikus formában, levelezőlisták útján történt megkeresések segítségével. Levelezőlisták segítségével a köznevelés minden iskolatípusába küldtem felmérést, a jelenleg iskolarendszerben tanuló 5-13. évfolyamos (10-20) éves korosztály számára. Mivel egy viszonylag nehezen megközelíthető populációt tűztem ki a kutatás célcsoportjának, a mintavétel a hólabda módszer alkalmazásával történt, kiindulásként a szociális hálózatomat használva. A módszer során könnyedén juttattam el az eredeti mintavételi csoporthoz képest egy nagyobb csoporthoz, folyamatosan megújítva ezzel a résztvevők összetételét. A módszer hátránya, hogy nem reprezentatív, így a kutatás eredményeiből általános következtetések nem vonhatók le, a későbbiekben viszont egy új, reprezentatív felméréshez a jelenlegi kiváló alapul szolgálhat. A mintavétel az általam meghatározott korosztályba tartozók között történt. A kérdőívet elektronikus formában osztottam meg iskolákkal, levelezőlisták segítségével, a kitöltés pedig önkéntes alapon történt.

Kérdőívemre 546 értékelhető válasz érkezett, a továbbiakban ezeket mutatom be.

A könyvtár által kiváltott szorongás című kutatás eredményei

Az 1. ábrán látható a kérdőív kitöltőinek nemek szerinti megoszlása. A 79%-kal magasabban felülreprezentáltak a lányok a fiúkkal szemben.

1. ábra: A kérdőív kitöltőinek nemek szerinti megoszlása (N=546)

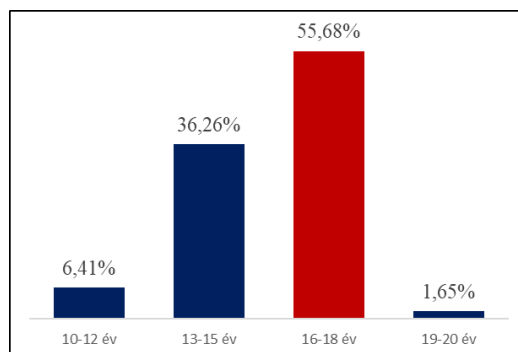

Forrás: saját forrás

A 2. ábrán látható a kitöltőim életkor szerinti megoszlása. Mivel vizsgálatom célcsoportja az 5-13. évfolyamos korosztály, így életkor szerint a 10-20 éves tanulók esnek bele a kutatásomba. A kérdőívet legnagyobb arányban (55,68 %) a 16-18 éves korosztály töltötte ki, akik a kérdőív kiküldésekor már távoktatásban tanultak. Őket követi a 6-10. évfolyamon tanuló 13-15 éves korosztály (36,26 %) 6,41 % tartozik a 10-12 éves korosztályba és 1,65 % a 19-20 évesek csoportjába.

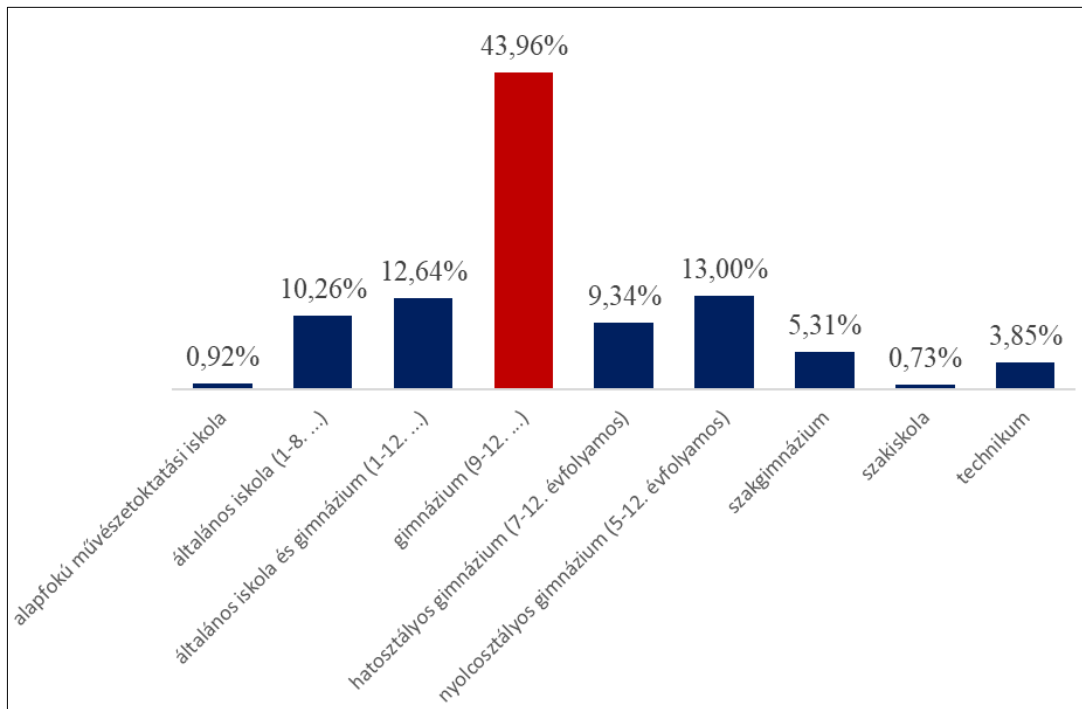
Ha a korcsoportokat évfolyamok szerint szeretnénk megtekinteni, akkor az látható, hogy a 9-12. évfolyamon tanulók túlnyomó többségben (412 fő) vannak a felső tagozatos tanulókhöz (131 fő) képest. Ennek oka lehet többek közt az, hogy amíg a gimnazista diákoknak már saját e-mail címük van, addig a felső tagozatos diákok esetében sok esetben a pedagógus nehezebben éri el a tanulókat elektronikus levelek segítségével. Másik oka a felső tagozat alulreprezentáltságának, hogy vélhetően a tanulók egy része nem rendelkezik egy online kérdőív kitöltéséhez megfelelő kompetenciákkal, esetleg szüleik nem engedélyezték nekik a kitöltést, vagy tanáruk nem továbbította a levelet, félve attól, hogy egy ilyen témájú kérdőív kitöltése mégsem nekik való.

2. ábra: A kérdőív kitöltőinek életkor szerinti megoszlása (N=546)

Forrás: saját forrás

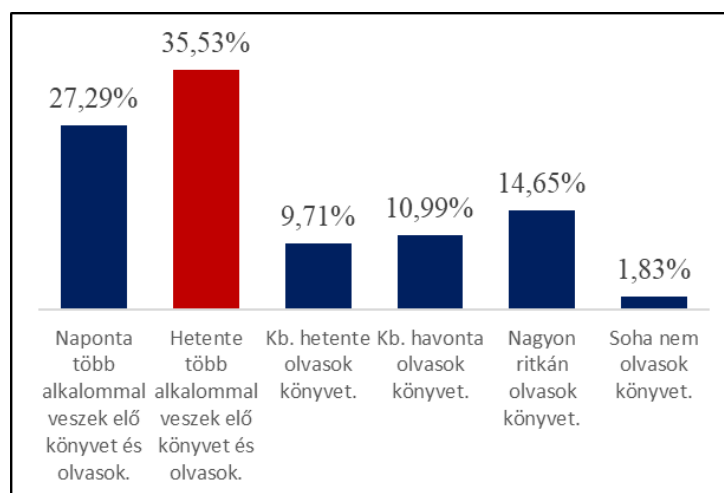
3. ábra: A kérdőív kitöltőinek iskolatípus szerinti megoszlása (N=546)

Forrás: saját forrás

A kérdőívet kitöltők jelentős hányada (43,96 %) jelenleg gimnazista egy 9-12. évfolyamos, azaz négyosztályos intézményben. 13 % nyolcosztályos gimnáziumi tagozaton, 12,64 % fő pedig egy 12 évfolyamos intézményben tanul. 10,26 % általános iskolába jár, 9,34 % pedig hatosztályos gimnázium tanulója. 5,31 % szakgimnazista, 3,85 % pedig technikumot végez éppen. 10 alatt van azoknak a száma, akik alapfokú művészet-oktatási intézmény vagy szakiskola diákjai. (3. ábra)¹

4. ábra: A kérdőív kitöltőinek az olvasás gyakorisága szerinti megoszlása (N=546)

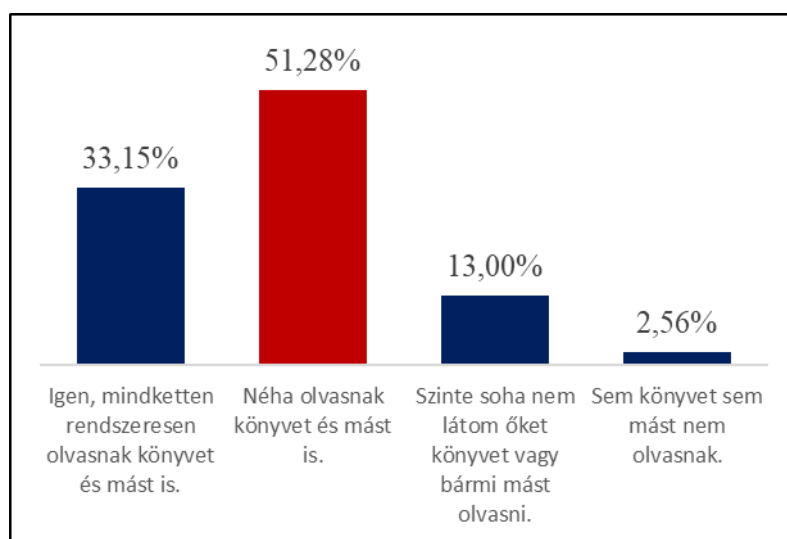
Forrás: saját forrás

¹ Az iskolatípusokat a hatályos 2011. évi CXCV. törvény [Köznevelési tv.] meghatározásai alapján soroltam fel.

A tanulók olvasási szokásai rendkívül eltérőek. Ahogy azt a felmérésem is mutatja (4. ábra), vannak köztük olyanok (1,83 %), akik soha, vagy csak nagyon ritkán vesznek könyvet a kezükbe. A hetente (9,71 %) és havonta (10,99 %) olvasók aránya megközelítőleg azonos. 27,29 % saját bevallása szerint naponta többször fog a kezébe könyvet olvasás céljából. A legmagasabb arányban azonban (35,53 %) azok vannak, akik hetente többször olvasnak.

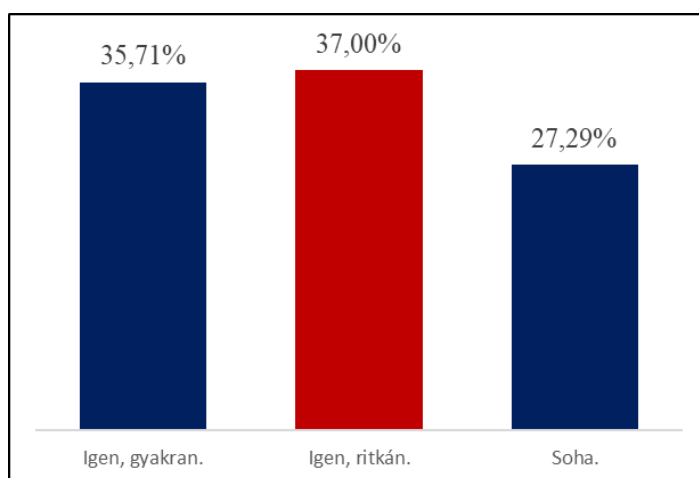
Felmérések szerint azok a gyermekek, akiknél a szülők olvasnak, maguk is olvasókká válnak. Kérdőívem egy kérdése felmérte kitöltőim szüleinek olvasási gyakoriságát (5. ábra). Jelentős számban (51,28 %) nyilatkoztak arról, hogy szüleik néha olvasnak könyvet és más irodalmat is. Igen magas arányban van jelen azoknak a száma (33,15 %), akik azt nyilatkozták, szüleik mindketten rendszeresen olvasnak könyvet és más is. Nagyságrendileg 15 % szinte soha nem látja a szüleit olvasni, vagy egyáltalán nem olvasó szülők nevelik.

5. ábra: Szülők olvasásának gyakorisága (N=546)

Forrás: saját forrás

6. ábra: Könyvtárlátogatás szülőkkel (N=546)

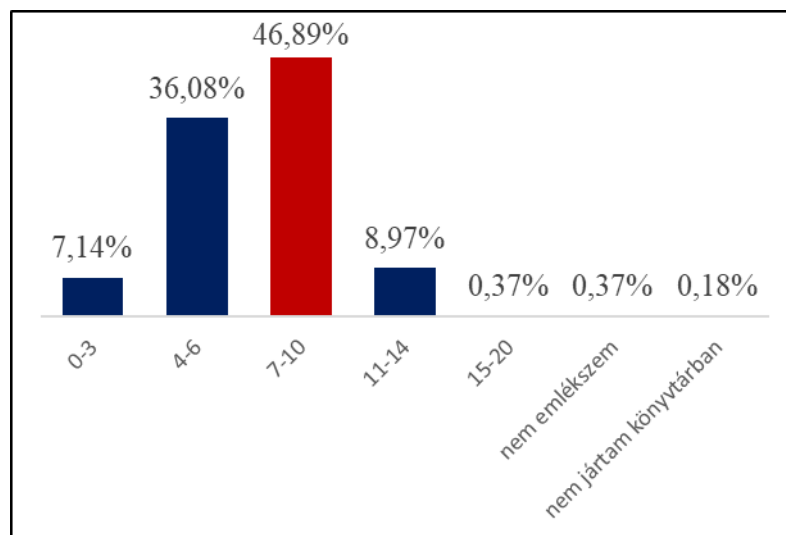
Forrás: saját forrás

A 4. és 5. ábrán szereplő adatok önmagukban nem feltételezik a könyvtártól és/vagy az információkereséstől való szorongás meglétét kitöltőimnél. Mivel azonban bizonyos tanulók maguk és szüleik is ritkán vagy keveset olvasnak és járnak könyvtárba, a kockázat megvan arra, hogy ez a fajta szorongás egyszer felüti náluk a fejét.

A gyermekek olvasással, könyvtárakkal kapcsolatos attitűdformálása már kisgyermekkorban kezdődik. Az első könyvekkel kapcsolatos élmények meghatározóak. Az általános iskolák alsó tagozatain jellemzően könyvtárlátogatásra viszik a diákokat, azonban meghatározó élmény, ha a gyermek szülőjével is megéli azt. A kitöltők között szinte ugyanakkora arányban vannak jelen azon tanulók, akik gyakran (közel 37 %) vagy ritkán, de jártak szüleikkel könyvtárban, míg azonban magas azoknak is az aránya (27,29 %), akik soha nem látogatták meg szüleik társaságában ezeket az intézményeket (6. ábra).

A kitöltők életkora szerint legtöbben 7-10 éves koruk között (46,89 %), azaz általános iskola alsó tagozatán voltak életükben először könyvtárban. Magas azoknak a száma (36,08 %), akik már óvodás korukban – 4-6 évesen – is jártak már könyvtárban. 10% alatt van azoknak az aránya, akik még óvodáskor előtt (7,14%) vagy már felső tagozatos korukban (8,97%) jártak először könyvtárban. Elenyésző a válaszadók között azok száma, akik még soha nem jártak, fiatal felnőttként, vagy nem emlékeznek, mikor voltak először könyvtárban. (7. ábra) Minél hamarabb találkozik a gyermek a könyvtárral és a könyvekkel, annál kisebb az esély arra, hogy negatív élménnyel, negatív gondolatokkal gondol rájuk. Az ismeretlentől való szorongás, félelmet a pszichológiai iskolák már sok évtizede felfedezték és definiálták, örökérvényűsége a 21. században sem kérdőjelezhető meg. Ugyan a rendelkezésre álló adatok alapján nem jelenthetjük ki egyértelműen, de egyenes vezethet tehát a könyvtár és információkeresés által kiváltott szorongás felé azoknak,

7. ábra: A kitöltők első könyvtárlátogatása életkor szerint (N=546)

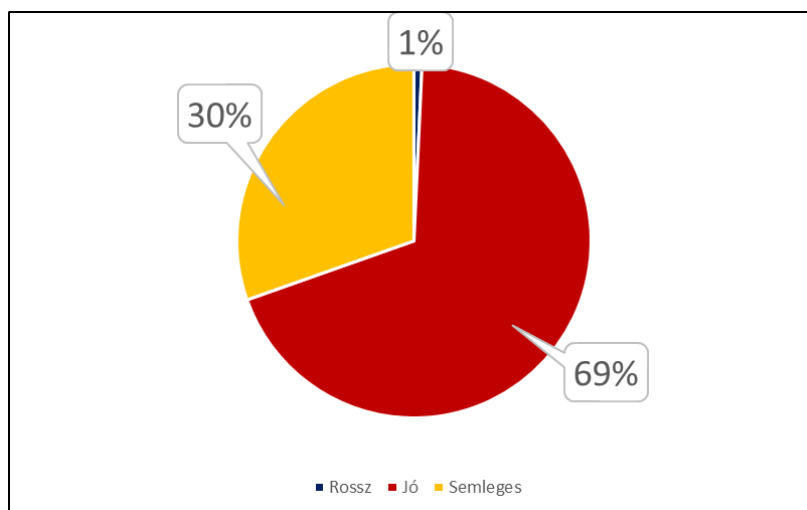

Forrás: saját forrás

Az első könyvtári élménye (8. ábra) a kitöltők 69%-ának kifejezetten jó volt, míg csupán 39%-uk nyilatkozta azt, hogy semleges. 1%-ukban kifejezetten rossz élményt váltott ki az első könyvtári élmény. Az egy fő, aki negatív élményként jelölte meg az első

könyvtári látogatását, rövid szöveges válaszában úgy nyilatkozott, hogy a veleszületett ADHD-ból² kifolyólag nem jött ki a könyvtárossal, valamint, hogy azóta sem szívesen látogat el könyvtárba. Válaszának okáról bővebb információnk nincs.

8. ábra: A kitöltők első könyvtárral kapcsolatos élménye (N=546)

Forrás: saját forrás

1. táblázat: A könyvtárhasználattal kapcsolatos állítások és a kitöltők válaszainak megoszlása (fő) (N=546)

	1	2	3	4	5
Kínosan érzem magam attól, hogy nem tudom, hogyan kell használni a könyvtárat.	344	83	50	52	17
Az iskolai teendőim nagyrésze összezavar.	235	133	78	64	36
A könyvtárosok egy része megközelíthetetlen.	214	137	101	67	27
A könyvtárosok egy része nem segítőkész.	238	132	88	62	26
A könyvtárosoknak nincs ideje, hogy segítsenek nekem.	311	115	85	25	10
Amikor szükségem van segítségre, akkor nem kapom azt meg a könyvtárban.	358	107	52	18	11
A könyvtár munkatársainak nincs ideje, hogy segítsenek nekem.	334	124	65	13	10
A könyvtárosoknak azért nincs ideje arra, hogy segítsenek nekem, mert mindig valami mást csinálnak.	256	123	101	42	24
Bizonytalan vagyok abban, hogyan kezdjem el a kutatásomat.	193	126	95	94	38
Összezavarodom, amikor megpróbálom megtalálni a helyes utat a könyvtárban ahhoz a dokumentumhoz, amire szükségem van.	223	113	93	75	42
Nem tudom, mit tegyek akkor, ha a könyv, amit keresek nincs a polcon.	311	106	54	43	32

² Attention Deficit or/and Hyperactivity Disorder = Figyelemhiányos/hiperaktivitás-zavar

Élvezem, hogy új dolgokat tanulhatok a könyvtárban.	34	44	77	140	251
Ha nem találok meg a könyvet a polcon, a könyvtárosok segíteni fognak nekem.	25	19	63	144	295
Gyakran nincs a könyvtárban senki, aki segíthetne nekem.	306	108	59	22	12
Magabiztosnak érzem magam, amikor a könyvtárat használom.	46	67	148	141	144
Úgy érzem, zavarom a kérdéseimmel a könyvtárosokat.	193	106	90	87	70
Biztonságban érzem magam a könyvtárban.	32	30	117	119	248
Kényelmesen érzem magam a könyvtárban.	33	39	101	141	232
A könyvtárosok barátságatlanok.	290	130	70	27	29
Mindig segítséget kérhetek a könyvtárostól, ha nem tudom, hogyan használjam a könyvtárat.	44	38	96	131	237
A könyvtár kényelmes hely a tanulásra.	56	64	98	111	217
Sosem találok meg azokat a dokumentumokat a könyvtárban, amire szükségem van.	240	179	92	29	6
Túl sok bűncselekmény fordul elő a könyvtárban.	446	34	55	3	8
A könyvtárosok barátságosak.	20	32	85	177	232
A könyvtárosok nem törődnek a tanulókkal.	311	117	85	16	17
A könyvtár fontos része az iskolának.	61	66	111	134	174
Meg szeretném tanulni, hogyan kutassak önállóan.	44	42	100	131	229
A megfelelő információk elérhetőek a könyvtárban lévő számítógépek használatához.	55	45	174	112	160
A megfelelő információk elérhetőek a könyvtárban lévő tabletek használatához.	153	40	189	76	88
A könyvtárosoknak általában nincs idejük, hogy foglalkozzanak velem.	276	144	86	29	11
A könyvtárhasználati szabályok túlságosan korlátozóak.	221	144	105	46	30
Fizikálisan nem érzem magam biztonságban a könyvtárban.	418	63	39	18	8
Nem tudom, milyen források érhetőek el a könyvtárban.	231	128	98	60	29
A könyvtárosok nem hallgatják meg a tanulókat.	349	98	68	19	12
A könyvtár biztonságos hely.	25	18	72	115	316
A könyvtárban nem kölcsönözhetek ki annyi dokumentumot, amennyire szükségem lenne.	198	126	129	53	40
Nem találok elég helyet a könyvtárban való tanuláshoz.	247	105	101	58	35
	1	2	3	4	5

Forrás: saját forrás

Van Scoyoc 2003-as felmérése alapján 37 állítást fogalmaztam meg a célcsoport a könyvtárhoz és a könyvtárosokhoz való attitűdjével kapcsolatban, amelyet nekik egy 5 fokú skálán (ahol 1 a legkevésbé értek egyet és 5 a leginkább egyet értek) kellett értékelniük. Az állítások és az azokhoz tartozó értékek az 1. sz. táblázatban láthatók. Az állítások a vártnál kevésbé voltak megosztóak, a kitöltők a pozitív hangvétellű állításokkal jobbra egyet értettek, míg a negatívakkal nem.

A leginkább megosztó állításnak a „Magabiztosnak érzem magam, amikor a könyvtárat használom.” bizonyult. Legnagyobb arányban fordulnak elő azok a tanulók, akik közepesre értékelték magukat ezzel az állítással kapcsolatban. Üdvözítő, hogy magas azoknak az aránya, akik közel tökéletesen magabiztosak a könyvtárhasználat közben, ám a kitöltők közül válaszaik alapján több mint 100-an vannak olyanok, akik nem biztosak eléggé a könyvtárhasználattal kapcsolatban.

A kitöltők között a legnagyobb egyetértést a "Túl sok bűncselekmény fordul elő a könyvtárban." állítás váltotta ki. Több, mint 80%-uk (446 fő) gondolta ugyanis azt, hogy egyáltalán nem befolyásolja a könyvtárral kapcsolatos érzelmeit ez az állítás, ez a tény. Nagyságrendileg 2%-uk véli úgy, ez komoly problémaként merülhet fel, azaz inkább vagy teljes mértékben egyet ért ezzel az állítással. Szerencsére azonban az ő arányuk az elemszámban - vélhetően pedig a társadalomban is - elenyésző.

Második legnagyobb mértékben egyetértést kiváltó állítás a "Fizikálisan nem érzem magam biztonságban a könyvtárban." volt. A kitöltők kicsit több, mint háromnegyede ért ezzel a legcsekélyebb mértékben egyet (76%), és szerencsére elenyésző (4,76%) azok aránya, akik inkább vagy teljes mértékben egyet értettek a megfogalmazással. Ugyan kismértékben fordulnak elő a mintában, megfélemleni azonban róluk sem szabad, hiszen mindaddig, amíg az ő arányuk nem konvergál a 0-val, a könyvtárosoknak feladata ezzel a jelenséggel is foglalkozni.

Az "Amikor szükségem van segítségre, akkor nem kapom azt meg a könyvtárban." állítással a kitöltők közel háromnegyede (60%) a legcsekélyebb mértékben sem ért egyet. Szerintük ugyanis a könyvtárban mindig megkapják azt a mértékű segítséget, amelyre szükségük van. Elenyésző, de érzékelhető mértékben (közel 5,5%) jelenik meg azonban azok aránya is, akik azonban úgy érzik, nem kapják meg azt a mértékű segítséget, amelyre szükségük lenne. Hosszú távon ezen érdemes elgondolkodni a könyvtárosoknak, ugyanis a könyvtárhasználók körében ezek szerint előfordul ez a tényező is, amelynek megoldása a sikeres olvasóvá és könyvtárhasználóvá nevelés kérdésében elengedhetetlen.

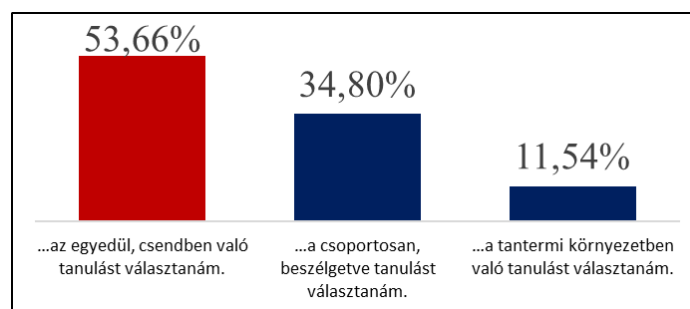
"A könyvtárosok nem hallgatják meg a tanulókat." állítással való egyetértés és egyet nem értés aránya igen hasonló, közel 64% nem ért egyet, míg közel 6% igen. A 64% üdvözítő, azonban a későbbiekben fontos lehet a fennálló 6% válaszával is foglalkozni, kibontva az esetleges miérteket, melyek azok a viselkedési formák, tényezők, amelyek miatt ők azt érzik, a könyvtárosok nem foglalkoznak, nem figyelnek oda kellőképpen a használóikra.

További, többek közt egyhangú egyet nem értést kiváltó állítások például a „Kínosan érzem magam attól, hogy nem tudom, hogyan kell használni a könyvtárat.”, vagy az „A

könyvtárosoknak nincs ideje, hogy segítsenek nekem.”, a „Nem tudom, mit tegyek akkor, ha egy könyv, amit keresek nincs a polcon.”, a „Gyakran nincs a könyvtárban senki, aki segíthetne nekem.”, vagy az „A könyvtár biztonságos hely.”. Ezek szinte kivétel nélkül 60% feletti egyet nem értést generáltak a kitöltőkből, a növekvő, 10-15% feletti egyetértők aránya azonban elgondolkodtató, miért érzik ezt a felhasználók. Az állítások kétségtelenül azt mutatják, hogy az általam negatív hangvételű kérdésekre egyet nem értéssel, a pozitívokra pedig egyetértéssel reagált a kitöltők többsége, azonban csupán egyetlen negatív állításnál („Túl sok bűncselekmény fordul elő a könyvtárban.”) konvergál az egyetértők aránya a 0-hoz, a többi 36 esetében nem. Ez elgondolkodtató arány a könyvtári és információkereséssel kapcsolatos szorongás esetleges meglétével és a megszüntetéséhez szükséges lépésekkel kapcsolatban.

Tanulmányom ezen részében a táblázat leginkább kiugró eredményeire fókuszálok, ezért tartom fontosnak megemlíteni, hogy „A megfelelő információk elérhetőek a könyvtárban lévő számítógépek használatához.” állítással kapcsolatban csekély mérték mutatkozik az egyet értők (közel 30%) és a közepes mértékben (kicsit több, mint 30%) egyetértők arányában. Magas azonban azon tanulók aránya (közel 20%), akik nem értenek egyet ezzel az állítással. Tanulságos visszajelzés lehet ez azoknak a szakembereknek, akiknél vannak ugyan elérhető számítógépek, mégsem kommunikálják megfelelően a tanulók számára ezek használati lehetőségét. Szem előtt kell ugyanis a kommunikáció szempontjából tartani, hogy az olvasók vélhetően magas százaléka első alkalommal nem szívesen lép interakcióba a könyvtárossal, félve az esetleges megszenyüléstől (Mellon, 1986).

9. ábra: Egyéni vagy csoportos tanulás előnyben részesítése (N=546)

Forrás: saját forrás

A kitöltők több, mint fele jellemzően egyedül, csendesen szeret tanulni. Ők szöveges válaszaikban arra hivatkoznak, a társaság zajai, a beszélgetés zavarja őket a koncentrációban, tanulás közben szeretnek elmélyülni feladataikban, saját tempójukban haladva az önmaguk által felállított határidőkhöz igazodni. Megjelenik indokként az auditivitás, vagyis a tananyag hangos felolvasás útján való elsajátítása, amely azonban zavaró lehet a más módon tanulók számára. Közülük többen kedvelik emiatt az online oktatást is.

Magas emellett azoknak az aránya (közel 35%), akik szívesen tanulnak csoportban. Akik ezt választották, legtöbbször extrovertáltak, kifejezetten társasági embernek tartja magát és azt vallja, közösen gyorsabb, hatékonyabb a tanulás és a megszerzett

tudás ellenőrzése is. Kérdésem esetekben gyorsabban jutnak így segítséghez, mert mindig van olyan a csoportban, aki érti azt, amit valaki más nem. Több szöveges válaszból derül ki, hogy a digitális oktatás számukra többek közt azért sem megfelelő, mert nehezebben megoldható, hogy barátaikkal együtt üljenek le tanulni és beszéljék meg az órákon hallottakat. Többen fejezték ki, csoportosan azért könnyebb számukra a tanulás, mert a barátaik motiválják őket a feladatokra való koncentrálásra.

Legalacsonyabb arányban (15% alatt) van azok száma, akik a hagyományos, tantermi környezetben való tanulást választanák az egyéni vagy a csoportos helyett. Számos válaszadó fogalmazta meg, ő azért a hagyományos, tantermi környezetet választaná tanulásra, mert ez a megszokott számára, nem tudja, hogyan lehetne másképp. Többen fejezték ki, hogy számukra fontos a tanár jelenléte az információátadás folyamatában, mert megnyugvást biztosít a tudat, hogy ha kérdésük van a tananyaggal kapcsolatban, azonnal választ kapnak egy témában jártas embertől rá. Néhány kitöltő azért választaná ezt a munkaformát, mert a tanárok számára kényelmesebb, ha egy teremben vannak a tanulókkal, így a pedagógusok is összeszedettebben képesek sokkal több információt átadni, mint az online oktatás keretein belül.

Következtetések

A tanulók válaszai alapján nehéz egyértelműen a könyvtár és információkeresés által kiváltott szorongás meglétére következtetni. A célcsoport válaszadóinak túlnyomó többsége szerint a könyvtár leginkább a tanuláshoz biztosít megfelelő környezetet (pl. csend és rend). A tanulók leginkább közösségi tér funkciói miatt keresik fel a könyvtárat mintsem információkeresés céljából, állításuk szerint ugyanis amire szükségük van, azt a telefonjuk és némi internet segítségével elérik. Sok esetben az az érzésük, hogy a könyvtárakban nem találják meg azokat a nyomtatott, kurrens információkat és információforrásokat, amelyekre szükségük lenne, internethasználat céljából pedig a legritkább esetben keresik fel a könyvtárat.

Mit tehet az iskolai könyvtár?

Jogosan merül fel a kérdés, mit tehet egy köznevelési intézményben működő iskolai könyvtár annak érdekében, hogy a könyvtárlátogatás ne stresszforrás, hanem sokkal inkább szórakozás legyen a célközönség számára.

Kézenfekvő megoldás erre a könyvtárhasználat oktatásának kisiskolás korban való megkezdése, a könyvtárhasználati órák és szakórák, valamint az osztályfőnöki órák tanmenetébe rendszeres könyvtárlátogatás tervezése.

A könyvtárhasználati ismeretek oktatása az első Nemzeti alaptanterv megjelenése óta szerves részét képezi a közoktatásnak. Az információs társadalom által hozott változásoknak köszönhetően 2003-tól kezdve informatika tantárgy részeként könyvtárhasználati és információkeresésre vonatkozó ismereteket oktatnak a diákoknak alsó tagozatos koruktól kezdve.

A 2020-ban kiadott Nemzeti alaptanterv (NAT 2020) ugyan nem emeli ki a könyvtárhasználat oktatását, azonban – a hozzá kapcsolódó Kerettantervekkel egyetemben – magába foglalja az információs műveltség mint kulcskompetencia, valamint a tanulók

kritikai gondolkodásának fejlesztését. Az új Nemzeti alaptanterv és a hozzá kapcsolódó Kerettantervek változásához igazodva az iskolai könyvtáraknak 1-2, 5-6 és 9-10 évfolyamra új könyvtár-pedagógiai programot (KPP) kell kidolgozniuk, figyelembe véve a bennfoglaló iskolák Helyi tanterveit.

A KPP kidolgozásánál kézenfekvő figyelembe venni azt, hogy melyek azok az esetleges hiányosságok, amelyekkel a köznevelést elhagyó diákok belépnek a felsőoktatási intézményekbe. A fent felsorolt kutatások elsősorban felsőoktatási intézményekben tanuló, és/vagy diplomaszerezés előtt álló hallgatók könyvtárral és információkereséssel kapcsolatos szorongását tárgyalták. A Bostick által kidolgozott LAS vagy a Van Kampen által kidolgozott MLAS feltárta, mely tényezők váltanak ki a hallgatókból szorongást. Kézenfekvő hát, hogy a köznevelési intézmények könyvtárai az ott tapasztalható pontosan lépjenek közbe, kialakítva így a magabiztos könyvtárhasználatot és információkeresési stratégiákat a tanulóknak kisiskolás kortól kezdve.

Az információs műveltség, a kritikus gondolkodás fejlesztése, az információhitelesség vizsgálatának és az etikus forráshasználatnak a tanítása a könyvtárhasználati tananyag szerves részét képezi, amely tagadhatatlanul a 2020 szeptemberében felmenő rendszerben életbe lépő Nemzeti alaptanterv és a Kerettantervek részét képezi. Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum iskolai könyvtárüggyel foglalkozó munkatársai kiemelték a könyvtárhasználat tanításának NAT-beli vonatkozásait, a listát pedig folyamatosan bővítik (Dömsödy, 2020).

Az ezekre építő, tudatosan felépített könyvtár-pedagógiai programokkal, a rendszeresen tartott könyvtárhasználati foglalkozásokkal, a tehetséggondozás biztosításával, valamint a hosszú nyitvatartási idővel az iskolai könyvtárak szervesen járulhatnak hozzá – formális és informális tanulási környezetben egyaránt – a tanulók könyvtár és információkeresés által kiváltott szorongásának csökkentéséhez.

A könyvtár által kiváltott szorongást súlyosbítja, ha az egyetemi oktatók elvárják hallgatóiktól, hogy az egyetem elvárásainak megfelelő könyvtárhasználati készségeket birtokoljanak annak ellenére, hogy egy köznevelési intézményben működő – általuk már jól ismert – könyvtár jellemzőiben és a könyvtárhasználat tanításában is az egyetemi könyvtárhoz képest szöges ellentétben áll. Ha a hallgatók nem hoznak magukkal az egyetemre megfelelő könyvtárhasználati tudást, nem rendelkeznek a szükséges alappal, könnyedén alakulhat ki náluk szorongás a könyvtárhasználattal és az információkereséssel kapcsolatban.

A helyes könyvtárhasználat, valamint az információkereséssel kapcsolatos tudnivalók tanítása sok esetben az egyetemi könyvtár könyvtárosainak feladatává válik, ám mivel kapcsolatuk az egyetem hallgatóival és oktatóival jellemzően korlátozott³, az oktatás szervezése gyakran nehézségekbe ütközik.

A könyvtár által okozott szorongás csökkentésére a következtetések közt szerepel, - ahogy Keefer is megfogalmazta 1993-as tanulmányában, - hogy a könyvtárosok feladata a hallgatók könyvtárral kapcsolatos szorongásának, félelmének csökkentése,

³ Magyarországon jellemző, hogy az egyetemi karok és a kari könyvtárak nem ugyanabban az épületben működnek.

amelyet könnyedén elérhetnek azzal, ha biztosítják őket, arról, hogy az a fajta frusztráció, amit éreznek, természetes. Ne vározzanak arra, hogy a hallgató kérdezzen, ajánlják fel segítségüket a kutatásban. Ezzel erősíthetik az emberi kapcsolatokat és csökkenthetik a szorongást a hallgatókban.

Alátámasztják Keefer következtetéseit Onwuegbuzie és Jiao 2000-es évek elejéig végzett kutatásai és azok eredményei is (Keefer, 1993; Onwuegbuzie, Jiao, & Bostick, 2004). Diplomaszerezés előtt álló és már végzett hallgatók körében folytatott vizsgátaik következtetéseit közt említik a könyvtárosok a könyvtár által okozott szorongás csökkentésében való szerepét. A viselkedésük, a nonverbális kommunikáció esetleges átalakítása jelentős változásokat idéz elő. Sok esetben elegendő egy mosoly a könyvtárhasználók felé, azonban az irányító táblák, feliratok több nyelven történő kihelyezése, valamint az idegennyelven magabiztosan beszélő kollégák foglalkoztatása kimutathatóan csökkenti a külföldi hallgatók szorongásszintjét. A könyvtár barátságos környezetének, hívogató és biztonságos közegének megteremtése fontos tényező, hiszen kutatásukban kimutatták, a tanulási környezet magas befolyását a tanulás hatékonyságára és a felhasználók szorongásszintjére (Cleveland, 2004).

Chutia és Sarmah jelentős mennyiségű ajánlást fogalmaznak meg tanulmányukban az egyetemi hallgatók könyvtártól való szorongásának csökkentésére és megszüntetésére. Ajánlásaikat két indiai egyetemen végzett kutatásaikra alapozva tették közzé 2019-es tanulmányukban (Chutia & Sarmah, 2019). Egyik ajánlásuk a rendszeres időközönként megvalósított könyvtári tájékoztatót segítő programok megvalósítására vonatkozik, kutatásuk eredményei ugyanis azt igazolják, hogy a felhasználók többségének segítségre van szükséges a könyvtár tereiben való tájékozódásra. A probléma megoldását az állomány megfelelő információforrásokkal való folyamatos bővítésében látják, a felhasználók nagy részénél ugyanis fennáll annak a veszélye, hogy az általuk vizsgált témában kimerítik a rendelkezésre álló forrásokat, ennek következtében pedig frusztráció alakul ki bennük a túl kevés elérhető információ miatt.

A könyvtárban fellelhető dokumentumokat egy bárki számára könnyen átlátható rendszerben érdemes elhelyezni a munkatársaknak. Ezzel biztosítják a felhasználók számára azt a sikerélményt, hogy a számára szükséges dokumentumot önállóan, a könyvtáros segítsége nélkül találta meg.

A túl sok szabály kerülendő. A felhasználók számára frusztráló lehet, ha túl sok szabályt kell észben tartaniuk a könyvtárhasználat során. Ha a könyvtár redukálja a használatra vonatkozó szabályait, azzal a felhasználóiban felgyűlő feszültségérzést könnyűszerrel oldani tudja.

Érdemes lehet a felhasználók számára workshopokat, tréningeket szervezni, amelyeken a könyvtár működésének azokat a részeit mutatják be a munkatársak, amelyekkel az átlag felhasználó nem találkozik. A működés könnyebb megértése jótékony hatással bír a frusztráció csökkentésére.

Összegzés, kitekintés

Tanulmányomban a 21. században is jelen levő információs betegségek közül kiemelten foglalkoztam az információs szorongás és a könyvtár által kiváltott szorongás kérdéskörével. A témában fellelhető szakirodalom teljességre törekvő tanulmányozásának köszönhetően átfogó képet kaptam a könyvtár által kiváltott szorongásról.

A nemzetközi szakirodalom áttekintésének segítségével tanulmányomban a könyvtár által kiváltott szorongás csökkentésére vonatkozó lehetséges megoldásokat szeretném közvetíteni, a későbbiekben pedig – saját felmérés keretén belül – olyan programokat kidolgozni, amelyek hatékonyan járulnak hozzá a szorongás kimutatható csökkentéséhez. A felmérés során felhasználok a LAS és a MLAS modelljét, hogy a hazai köznevelési intézményekben részt vevő 5-13. évfolyamos (10-20 éves) korosztálynál fellépő esetleges könyvtári szorongás kimutatható legyen, annak csökkentésére pedig metodika kidolgozása kezdődhessen meg. Jelen tanulmány egy későbbi, átfogó kutatás első állomása.

Irodalomjegyzék

- 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (IV. 4.) Korm. rendelet módosításáról (2020). <https://tinyurl.hu/Qdgy/>
- Bawden, D., & Robinson, L. (2009). The Dark Side of Information: Overload, Anxiety and other Paradoxes and Pathologies. *Journal of Information Science*, 35(2), 180-191. doi:10.1177/0165551508095781
- Bostick, S. L. (1992). *The Development and Validation of the Library Anxiety Scale*. Wayne State University.
- Chutia, R., & Sarmah, M. (2019). Psychological Well-Being Among the Gender Wise Category of Users in Terms of Library Anxiety at Centrally Funded Universities of Assam, India. *Library Philosophy and Practice*, 1-24. <https://core.ac.uk/download/pdf/215162031.pdf>
- Cleveland, A. (2004). Library Anxiety: A Decade of Empirical Research. *Library Review*, 53(3-4), 177-185. <https://search.proquest.com/docview/218296693/fulltextPDF/D4962A65D71547BFPQ/8?accountid=15870>
- Dömsödy, A. (Szerk.). (2020. szeptember 8). *Könyvtárhasználatot, információs műveltséget érintő elemek a NAT2020-ban*. https://www.opkm.hu/?lap=dok/dok&dok_id=518
- Girard, J., & Allison, M. (2008). Information Anxiety: Fact, Fable or Fallacy. *The Electronic Journal of Knowledge Management*, 6(2), 111-124. https://www.researchgate.net/profile/John-Girard-2/publication/228751372_Information_Anxiety_Fact_Fable_or_Fallacy/links/54e47e4d0cf2dbf60696b263/Information-Anxiety-Fact-Fable-or-Fallacy.pdf?origin=publicationDetail&sg%5B0%5D=76b80QzBQpmM7RNLWzWxk4cNSgH
- Grandy, R. (2019). Investigating the effectiveness of a credit-bearing information literacy course in reducing library anxiety for adult learners. *Communications in Information Literacy*, 13(1), 23-42. <https://search.proquest.com/docview/2307371209/fulltextPDF/AC35873731934DCEPQ/5?accountid=15870>
- Jiao, Q. G., & Onwuegbuzie, A. J. (2003). Reading Ability as a Predictor of Library Anxiety. *Library Review*, 5(3-4), 159-169. <https://search.proquest.com/docview/218334341/fulltextPDF/D4962A65D71547BFPQ/5?accountid=15870>
- Jiao, Q. G., Collins, K. M., & Onwuegbuzie, A. J. (2008). Role of Library Anxiety on Cooperative Group Performance. *Library Review*, 57(8), 606-618. <https://search.proquest.com/docview/218317388/fulltextPDF/D4962A65D71547BFPQ/9?accountid=15870>
- Jiao, Q. G., Onwuegbuzie, A. J., & Bostick, S. L. (2004). Racial differences in library anxiety among graduate students. *Library Review*, 53(3-4), 228-235. doi:DOI:10.1108/00242530410531857

- Keefer, J. (1993). The hungry rats syndrome: library anxiety, information literacy, and the academic reference process. *RQ*, 32(3), 333-339. link.gale.com/apps/doc/A13695120/AONE?u=anon~40806691&sid=googleScholar&xid=8a59d158.
- Koltay, T. (2009). Az információ árnyoldalai: az információs túlterhelés, az információ okozta szorongás és más ellentmondások, patológias jelenségek. *Könyvtári Figyelő*, 55(3), 485-489. https://epa.oszk.hu/00100/00143/00072/pdf/kf_00143_2009_03_485-489.pdf
- Kuhlthau, C. C. (1988). Developing a Model of the Library Search Process: Cognitive and Affective Aspects. *RQ*, 28(2), 232-242. <http://www.jstor.org/stable/25828262>
- Kuhlthau, C. C. (1991). Inside the Search Process: Information Seeking from the User's Perspective. *Journal of the American Society for Information Science*, 42(5), 361-371. https://ils.unc.edu/courses/2014_fall/inls151_003/Readings/Kuhlthau_Inside_Search_Process_1991.pdf
- Mellon, C. A. (1986). Library Anxiety: A Grounded Theory and its Development. *College & Research Libraries*, 160-165. doi:10.5860/crl.76.3.276
- Naveed, M., & Anwar, M. (2020). Towards Information Anxiety and Beyond. *Webology*, 17(1), 65-80. <https://www.proquest.com/docview/2406641654/fulltext/AC35873731934DCEPQ/6?accountid=15870>
- Onwuegbuzie, A. J., Jiao, Q. G., & Bostick, S. L. (2004). *Library Anxiety: Theory, Research, and Applications*. Scarecrow Press. https://books.google.hu/books?id=75LczxSey3sC&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=true
- Van Kampen, D. J. (2004). Development and Validation of the Multidimensional Library Anxiety Scale. *College & Research Libraries*, 65(1), 28-34. <https://crl.acrl.org/index.php/crl/article/download/15639/17085>
- Van Scoyoc, A. M. (2003). Reducing Library Anxiety in First-Year Students. *Reference & User Services Quarterly*, 42(4), 329-341. <https://search.proquest.com/docview/217876630/fulltextPDF/D4962A65D71547BFPQ/4?accountid=15870>
- Vossler, J. J., & Watts, J. (2017). Educational Story as a Tool for Addressing the Framework for Information Literacy for Higher Education. *Portal: Libraries and the Academy*, 17(3), 529-542. <https://search.proquest.com/docview/1986209720/fulltextPDF/AC35873731934DCEPQ/24?accountid=15870>
- Wurman, R. S. (1989). *Information Anxiety: What to Do When Information Doesn't Tell You What You Need to Know*. Bantam Books.

Melléklet:

1. sz. melléklet: A könyvtár által kiváltott szorongás című kutatás kérdőíve, 2021

Forrás: saját forrás

A könyvtár által kiváltott szorongás 2021

Kedves Tanuló!

Arany-Nagy Zsuzsannának hívnak, az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtár-tudományi Programjának másodéves doktorandusz hallgatójaként fordulok Hozzád. Kutatásomban a könyvtárak és az információkeresés által kiváltott szorongás kérdéskörét járom körbe. Céloom felmérni a magyarországi iskolai könyvtárak olvasóinak viselkedését, a könyvtárak és információkeresés által kiváltott szorongás meglétét. A kérdőív eredményei alapján pedig további kutatások megvalósítása vár még rám. Az eredményeket várhatóan 2021 őszén publikálom a könyvtár- és információtudományi szaksajtóban.

Kitöltéssel, melyet előre is köszönök, kérlek, segítsd munkámat!

1. Nemed?

- a. férfi
- b. nő

2. Korod?

- a. (*“rövid szöveg”-mező*)

3. Hány testvéred van? (Ha nincs testvéred, írd egy 0-t!)

- a. (*“rövid szöveg”-mező*)

4. Hányadik osztályba jársz?

- a. 0.
- b. 5.
- c. 6.
- d. 7.
- e. 8.
- f. 9.
- g. 10.
- h. 11.
- i. 12.
- j. 13.

5. Lakóhelyed típusa?

- a. falu
- b. város
- c. megyeszékhely
- d. főváros

6. Milyen típusú iskolába jársz?⁴

- a. általános iskola (1-8. évfolyamos)
- b. gimnázium (9-12. évfolyamos)
- c. hatosztályos gimnázium (7-12. évfolyamos)
- d. nyolcosztályos gimnázium (5-12. évfolyamos)
- e. általános iskola és gimnázium (1-12. évfolyamos)
- f. szakgimnázium
- g. szakiskola
- h. technikum
- i. alapfokú művészeti iskola

7. Olvasol-e rendszeresen?

- a. Naponta több alkalommal veszek elő könyvet és olvasok.
- b. Hetente több alkalommal veszek elő könyvet és olvasok.
- c. Kb. hetente olvasok könyvet.
- d. Kb. havonta olvasok könyvet.
- e. Nagyon ritkán olvasok könyvet.
- f. Soha nem olvasok könyvet.

8. Látod-e a szüleidet rendszeresen olvasni?

- a. Igen, mindketten rendszeresen olvasnak könyvet és más is.
- b. Néha olvasnak könyvet és más is.
- c. Szinte soha nem látom őket könyvet vagy bármi más olvasni.
- d. Sem könyvet sem más nem olvasnak.

⁴ 2011. évi CXC tv. [Köznev. tv.] alapján

9. Ahogyan visszaemlékszel, jártál-e a szüleiddel könyvtárban?

- a. Igen, gyakran.
- b. Igen, ritkán.
- c. Soha.

10. Kb. hány éves voltál, amikor először könyvtárban jártál? (Válaszodat kérlek, számmal add meg (pl.: 27), az az évet fogja jelenteni. (pl.: =27 évesen)

- a. ("rövid szöveg"-mező)

11. Milyen volt az első könyvtári élményed? Szívesen emlékszel rá vissza?

- a. Jó.
- b. Semleges.
- c. Rossz.

12. 1-5-ig terjedő skálán határozd meg, mennyire igazak rád az alábbi állítások! (Van Scoyoc, 2003) alapján

1=Egyáltalán nem értek egyet; 2=Nem értek egyet; 3=Nem tudom; 4=Egyetértek; 5=Erősen egyetértek.

	1	2	3	4	5
Kínosan érzem magam attól, hogy nem tudom, hogyan kell használni a könyvtárat.					
Az iskolai teendőim nagyrésze összezavar.					
A könyvtárosok egy része megközelíthetetlen.					
A könyvtárosok egy része nem segítőkész.					
A könyvtárosoknak nincs ideje, hogy segítsenek nekem.					
Amikor szükségem van segítségre, akkor nem kapom azt meg a könyvtárban.					
A könyvtár munkatársainak nincs ideje, hogy segítsenek nekem.					
A könyvtárosoknak azért nincs ideje arra, hogy segítsenek nekem, mert mindig valami mást csinálnak.					
Bizonytalan vagyok abban, hogyan kezdjem el a kutatásomat.					
Összezavarodom, amikor megpróbálom megtalálni a helyes utat a könyvtárban ahhoz a dokumentumhoz, amire szükségem van.					
Nem tudom, mit tegyek akkor, ha a könyv, amit keresek nincs a polcon.					
Élvezem, hogy új dolgokat tanulhatok a könyvtárban.					
Ha nem találom meg a könyvet a polcon, a könyvtárosok segíteni fognak nekem.					
Gyakran nincs a könyvtárban senki, aki segíthetne nekem.					

Magabiztosnak érzem magam, amikor a könyvtárat használom.					
Úgy érzem, zavarom a kérdéseimmel a könyvtárosokat.					
Biztonságban érzem magam a könyvtárban.					
Kényelmesen érzem magam a könyvtárban.					
A könyvtárosok barátságtalanok.					
Mindig segítséget kérhetek a könyvtárostól, ha nem tudom, hogyan használjam a könyvtárat.					
A könyvtár kényelmes hely a tanulásra.					
Sosem találok meg azokat a dokumentumokat a könyvtárban, amire szükségem van.					
Túl sok bűncselekmény fordul elő a könyvtárban.					
A könyvtárosok barátságosak.					
A könyvtárosok nem törődnek a tanulókkal.					
A könyvtár fontos része az iskolának.					
Meg szeretném tanulni, hogyan kutassak önállóan.					
A megfelelő információk elérhetőek a könyvtárban lévő számítógépek használatához.					
A megfelelő információk elérhetőek a könyvtárban lévő tabletek használatához.					
A könyvtárosoknak általában nincs idejük, hogy foglalkozzanak velem.					
A könyvtárhasználati szabályok túlságosan korlátozóak.					
Fizikálisan nem érzem magam biztonságban a könyvtárban.					
Nem tudom, milyen források érhetőek el a könyvtárban.					
A könyvtárosok nem hallgatják meg a tanulókat.					
A könyvtár biztonságos hely.					
A könyvtárban nem kölcsönözhetek ki annyi dokumentumot, amennyire szükségem lenne.					
Nem találok elég helyet a könyvtárban való tanuláshoz.					

13. Ha választanom kellene, akkor...

- ...a tantermi környezetben való tanulást választanám.
- ...az egyedül, csendben való tanulást választanám.
- ...a csoportosan, beszélgetve tanulást választanám.

14. Kérlek, néhány mondattal 3-4 mondattal indokold meg az előző kérdésre adott válaszodat!